

TECHNIKA AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM

EMIL DUDA

Neobyčajne vzrastajúci záujem o problematiku techniky medzi filozofickými pracovníkmi má svoje opodstatnenie. Technika dnes preniká celý ľudský priestor v takom rozmere a do takej hĺbky ako nikdy predtým. Zachvacuje nás všetkých. Ovplyvňuje náš pracovný svet a všetky životné podmienky. Mení naše spoločenské normy, determinuje mocensko-politické pomery vo svete.

Ľudstvo začína vstupovať do vedeckotechnickej civilizácie, ktorá kvalitatívne mení jeho sociálne, antropologické a kultúrne parametre a núti ho znovu premýšľať o jeho podstate a jeho mieste v novej realite. Po prvý raz v dejinách má technika tendenciu nakopiť takú kvantitu a kvalitu a zmeniť sa v ohromnú moc, ktorá by za určitých podmienok mohla ohroziť samu existenciu ľudstva. Pritom nemáme na mysli len sebazničenie ľudstva v podobe jednorázového ničivého aktu nukleárnym výbuchom, ale aj omnoho neurčitejšie a podstatne menej ucelené obavy zo sebazničenia ľudstva procesom postupnej denaturácie a dehumanizácie hmotného sveta v zmysle ľudského prostredia.¹

Život človeka vo svete techniky je reálne ohrozený. Zachrániť život, odvrátiť smrtonosné nebezpečenstvá možno iba neustálou kontrolou a humanizovaním techniky. To však predpokladá hlbšie, realistickejšie, objektívnejšie poznať techniku, jej antropologickú štruktúru a dimenzie, prvky, funkcie, možnosti, zákonitosti a dôsledky jej vývoja.

Buržoázni ideológovia sa usilujú zo svojich triednych hľadísk vysvetliť úlohu a význam techniky v spoločnosti. Niektorí úplne zavrhnú možnosť a nevyhnutnosť ďalšieho sociálneho pokroku na základe rozvoja vedy a techniky. „Prorokujú“ nevyhnutnú záhubu celej svetovej civilizácie, pričom spájajú budúce historické katastrofy s technickým pokrokom. Iní zasa dokazujú, že technický pokrok prinesie blaho všetkým ľuďom už v podmienkach kapitalizmu, že technika odstráni všetky protirečenia kapitalistickej spoločnosti. V súvislosti s tým vyzdvihujú osobitnú úlohu technickej inteligencie, ktorá, ak si vraj vytvorí svoju moc v spoločnosti, tzv. technokraciu, urovná hospodárske ťažkosti kapitalistického spôsobu výroby. Konečne mnohí triezvo uvažujúci buržoázni myslitelia — vôbec nie stúpenci komunizmu — usilujú sa reálne hodnotiť otázky techniky. V úzkej spolupráci viacerí vedci, najmä filozofi, sociológovia, historici, inžinieri, uskutočňujú početné pokusy odhaliť význam techniky v dejinách civilizácie. Pokúšajú sa určiť podnecujúce motívy a historické štádiá technického pokroku, charakterizovať faktory, ktoré prekážajú uplatneniu novej techniky, nájst vzťahy medzi rozvojom techniky a rozvojom práce, medzi materiálными a duchovnými hodnotami a pod. Autori pritom vyslovujú rad racionálnych myšlienok, prinášajú veľa empirického materiálu a štatistických údajov. Priznávajú ľudský in-

¹ Máme na mysli napr. populačné problémy a nerozvážne rozmiestnenie ľudstva v rôznych častiach Zeme, znečistenie ovzdušia a vody i devastáciu krajiny v celých častiach kontinentov až po sotva postihnuteľné neurotizujúce mikrodávky rôznych škodlivých vplyvov.

teres v rozvoji ekonomiky socializmu a zjavné nehumánne smerovanie rozvoja techniky v krajinách kapitálu. Takto popri konzervatívnych názoroch objavujú sa aj mnohé hodnotné práce, články a štúdie pokrokového zamerania.

Veľmi pozoruhodné výsledky pri výskume interakcie človeka a techniky dosahujú autori socialistických krajín, najmä Sovietskeho zväzu, Nemeckej demokratickej republiky, Maďarska a Československa.²

Osobitným kladom autorov socialistických krajín je kritika buržoáznych koncepcií techniky, poukázanie na neudržateľnosť pokusov fetišizovať techniku, stavať technický pokrok proti sociálnemu pokroku, zvažovať všetky antagonizmy kapitalistickej spoločnosti na technický pokrok atď.

V pozitívnom riešení zasa úsilie vypracovať — na základe doterajších bádání o technike — metodologické princípy výskumu techniky a jej vývoja.³

Ich spoločným znakom je, že sa obracajú k veľkému dedičstvu klasikov marxizmu-leninizmu, ktorých myšlienky majú veľký, dosiaľ nedocenený význam pre pochopenie miesta a úlohy techniky v živote spoločnosti, pre smerovanie jej ďalšieho rozvoja a pre hlbšie chápanie i rozširovanie slobody človeka.

Autori socialistických krajín zhodne konštatujú nevyhnutnosť historického prístupu k analýze problémov techniky a technického pokroku. Čoraz viac sa ujíma presvedčenie, že technika je vnútorne protirečivý jav, s mnohými prejavmi, ktoré často ani nevieme rozpoznať, plne oceniť a zväziť ich ľudskú relevanciu.

Na druhej strane však spomínaná literatúra trpí niekoľkými podstatnými nedostatkami. Dostať nemáme komplexne spracované otázky techniky a jej vývoja. Chýbajú nám štúdie, ktoré by postihovali protirečivosť techniky v socialistických podmienkach a zároveň ju špecifikovali. Aj pokiaľ ide o sám pojem technika, často sa chápe zjednodušene, absolutizuje sa inštrumentálne vymedzenie techniky, na základe ktorého sa potom vypracúvajú metodologické princípy výskumu techniky a technického pokroku.

Donedávna sa technika chápala len ako akýsi súhrn pracovných prostriedkov, ktoré človek uvádza do pohybu, aby dosiahol určitý cieľ. Sem patria aj definície, ktoré určujú techniku, ako 1. praktické použitie prírodných vied, 2. jednotu technických prostriedkov a technologických postupov, 3. subjektívnu objektivitu, 4. informačný proces alebo 5. jav, ktorý si uchováva i naďalej predmetnú a energetickú podobu.⁴

² ZSSR má už stovky bádateľov, dobre organizované kolektívy autorov vo vedeckých ústavoch, na vysokých školách, predovšetkým v Moskve (B. M. Kedrov, A. A. Zvorikin, S. V. Suchardin); v Leningrade (J. S. Meleščenko, I. A. Majzel) v Čeljabinsku (J. E. Stul); v Kemerove (A. A. Aronov) a v Jerevane (S. S. Tovmasian). V NDR je výskum sústredený na univerzite v Rostocku (K. Tessmann, H. Vogel), na technickej univerzite v Drážďanoch (E. Herlitzius) a vo Filozofickom ústave v Berlíne. V Maďarsku na Technickej univerzite (L. Agoston). U nás pracuje na všestrannej analýze techniky veľká skupina odborníkov z rôznych vedných disciplín pri Filozofickom ústave ČSAV, ktorú vedie Radovan Richta.

³ Ide predovšetkým o diela G. N. Volkova *Metodologičeskije problemy issledovanija razvitiija tehniki*, Moskva 1965, J. S. Meleščenka *Techničeskij progress i jeho zakonmernosti*, Leningrad 1967 a K. Tessmanna *Die Stellung der Technik im sozialen Prozes*, Rostock 1968.

⁴ Medzi autorov prvej definície patrí predovšetkým V. Riumin *Čudesna tehniki*, Moskva 1911, 12. V. I. Belozercev *Istoričeskij materializm o vzaimootnošenii tehniki i ekonomiki*, Voprosy filosofii, 1958, č. 8, 127 a A. I. Golian-Nikoľskij, *Istorija tehniki*, Kijev 1953,

V týchto a im podobných inštrumentálnych vymedzeniach techniky sa ignoruje predovšetkým jej antropologický základ. Do úvahy sa berie len výsledok ľudskej aktivity, oddelený od jeho pôvodu. Technika sa nechápe v bezprostrednej jednote s človekom, ale je od neho odtrhnutá a vystupuje voči nemu ako niečo vonkajšie, mimoľudské, cudzie ľudskej bytosti.

Tento metafyzický a historický prístup k technike neberie do úvahy jej vývoj, kvalitatívne nové momenty. Absolutizuje len určitú, konkrétne industriálnu fázu vývoja systému „človek — technika“.

Ahistorické situovanie techniky rozbíja jednotu systému „človek — technika“, neobjasňuje možnosti človeka vo svete techniky, rovnako ako ľudské možnosti techniky.

Dôsledky takéhoto chápania techniky sa negatívne prejavujú nielen vo vzťahu k človeku, ale aj vo vzťahu k prírode. Na prírodu sa pozerá ako na predmet vykorisťovania a dodávateľa energie. Je to jednoducho objekt, akési skladište, z ktorého človek berie toľko, koľko sa mu zachce.

I keď tieto dôsledky vedú k bezohľadnému vykorisťovaniu a podrobovaniu prírody, napokon dávajú zmysel samej technike. Od púheho použitia prírody kvôli predĺženiu života cez neustále stupňované vykorisťovanie prírody, postupuje vývoj technického vedomia ďalej a vedie až k požiadavke radikálnej a totálnej premeny prírody — ako obyčajnej „materia prima“ — na uskutočnenie moci človeka.⁵

Človek v spojení s technikou sa považuje za vládcu prírody, ktorú predstihuje takmer po všetkých stránkach.

Technika, prirodzene, predstihuje prírodu. No toto predstihovanie je len čiastkové a relatívne. Predstihnúť prírodu ako celok nemožno.⁶ Technika svojimi kombináciami na základe predtým už vybraných zákonitostí prírody dosahuje špecifickým spôsobom nové možnosti, ktoré sú zamerané smerom k človeku. Technika ďalej rozvíja a dokončuje to, čo príroda sama od seba dosiaľ nezvládla. Práve toto rozvíjanie a dokončovanie je to, v čom je technika svojím spôsobom v prevahe nad prírodou. Prevaha techniky spočíva v tom, že najprv prednikla do prírody, počúva ju a začína si na základe poznania vytvárať podmienky na jej využitie. A práve v tom sa prejavuje najväčšia sila človeka. Človek má schopnosť povedať, čo je, a môže tvorivým spôsobom utvárať, čo potrebuje.

4, sformulovali druhú a tretiu D. P a s e m a n n *Die Marxistisch-leninistische Philosophie und die technische Revolution*, Materialien des philosophischen Kongresses vom 22.—24. 4. 1965 in Berlin, 126. Štvrtú definíciu možno nájsť v práci Miloslava Kráľa: *Kybernetický prístup k technizácii řízení*, Praha 1967, 2. Autorom piatej definície je J. E. S t u l, *O dialektike poňatia technika*, Čeljabinsk 1966, 19.

⁵ Podrobnejšie pozri H. B l u m e n g e r, *Das Verhältnis von Natur und Technik als philosophisches Problem*, Studium Generale 1951, 8, 462.

⁶ Technická aktivita a jej výsledky majú parciálny charakter. Parciálna časť celku nemôže nadobudnúť prevahu nad celkom. Hoci pri povrchnom pozorovaní môže vzniknúť taký dojem. Časť je preto časťou, lebo je podriadená zákonitosti celku. A keď aj žije zo zákonitosti celku, ešte neznamená, že nemôže byť usmernená proti inej časti toho istého celku. Technika ako časť totality prírody nemôže prerásť prírodné. Môže však len určitú časť prírodného zmeniť podľa predstáv a potrieb človeka.

Technickou aktivitou subjektu príroda prestáva byť sama o sebe a pre seba, rovnako ako človek prestáva byť nezávislým od prírody a len pre seba samého. Je stále viac na ňu odkázaný a závislejší od nej. Nerealizuje sa bez prírody alebo proti nej, ale s ňou a v nej, t. j. v takej miere, v akej ju rešpektuje.

Čím hlbšie preniká poznanie človeka do zákonitostí prírody, tým vzniká viac možností technickej tvorby. Rozvoj poznania prírody znamená pre techniku otvorenie nových obzorov, ale tiež jasnejšie poznanie ich hraníc a poznanie dôvodov jej stroskotania. „Príroda, physis“, ako hovorili grécki myslitelia, je jedna z veľkých svetových vízií, ktorými si označili vnucujúcu sa skutočnosť. A tu je ono rozhodujúce, že táto príroda, „physis“, nevystupovala voči nim ako mŕtva oblasť predmetov. Príroda je podľa Grékov veľká, všeobsahujúca skutočnosť, ktorá je stále v pohybe. Voči tomuto obsažnému chápaniu prírody nemôže byť technika nadradená. Príroda sa v tomto smere prejavuje viac než matka. A je správne, ak miesto názorov o prevahe techniky nad prírodou pochopíme skôr kontinuitu tohto vzťahu. Gréci to vyjadrili veľmi jednoducho, že technika koná v analógii s prírodou. To znamená, že vo svojom vlastnom konaní sleduje najprv základné vedou zistené princípy. Na základe toho potom uvoľňuje nové prírodné sily a robí prírodu činnou v jej doteraz skrytých hĺbkach.

Nielen to. Technika sa vyznačuje aj tým, že pomocou nej možno tvoríť nové, dosiaľ neexistujúce. Márne by sme hľadali v prírode kladivo, dláto, veslo, čln, koleso, stroj, automat a iné technické prostriedky. Tie sú niečím novým, čo sa v pôvodnej forme v prírode nevyskytuje. Technika vytvára novú skutočnosť, „druhú objektívnu realitu“, poľudštenú prírodu.

Táto človekom vytvorená realita pozostáva z nástrojov, pracovných prostriedkov a predmetov, technologických procesov, ako aj výsledkov práce a ich dôsledkov. Začína sa s využívaním hotových prírodných predmetov, pokračuje premenou vlastností týchto predmetov a končí vytváraním takých objektov, ktoré sa nenachádzajú v prírode.

Vznik predstavy o prevahe a nadvláde človeka nad prírodou a ochudobnené chápanie samej prírody siaha k začiatkom novoveku. Rozhodujúcim preň bola Descartova koncepcia, ktorý, ako je známe, poznateľnú existenciu rozdelil do dvoch veľkých oblastí — „res extensa“ a „res cogitans“. Tiež u Kanta nájdeme redukovanie podstaty prírody v jej živej mnohosti. Podobne Newton a celý mechanistický svetonázor je preniknutý fatálnym dualizmom medzi duchom a prírodou, pre ktorý príroda sa javí ako objekt ducha a objekt technického premoženia. Celá živá príroda je tu vprojektovaná do abstraktnej predstavy čirej rozľahlosti.

Do tohto obdobia spadá aj vznik inštrumentálneho chápania techniky. Práve strojový priemysel si vynútil chápať techniku ako samostatný celok s vlastnou zákonitosťou, s vlastnou pohybovou schopnosťou, ktorú pri jej vylepšovaní treba určitým spôsobom rešpektovať, i keď ide o jej čiastočné narušenie. Tak vznikli názory, že technika je prirodzeným systémom s presným usporiadaním

materiálnych objektov. Technika je zároveň dynamický a relatívne stály systém, v ktorom akákoľvek zmena má za následok porušenie existujúcej rovnováhy. Opätovné nadobudnutie rovnováhy sa realizuje prispôbením iných prvkov štruktúry zmenenej časti, napr. nová konštrukcia rezného noža si vyžaduje zmenu hnacieho agregátu a pod.

Množstvo štruktúr technických celkov nás núti na jednej strane vidieť určitú hierarchiu systémov vnútri techniky a na totalitu techniky sa dívať ako na systém systémov. Čiže techniku treba v inštrumentálnej rovine interpretovať ako jednotu premenlivosti a stálosti.

Vývoj výroby, ako je známe, zakladá sa na neustálom rozvoji nástrojov a pracovných prostriedkov. Človek ako súčasť výroby, vytvára stále nové pracovné prostriedky, t. j. zdokonaľuje jeden z prvkov výrobných síl. Pracovné prostriedky postupne prenikajú do všetkých oblastí ľudského života. Ich úloha v činnosti človeka sústavne stúpa. Človek prenáša na pracovné prostriedky tie funkcie, ktoré prv vykonával sám. Pôvodne umelé prostriedky vytvorené človekom oslobodzovali ho od nutnosti vynakladať veľkú fyzickú námahu. Oveľa neskôr sa človek oslobodzuje aj od mnohých duševných operácií.

Možnosť prenášať funkcie človeka na umelo vytvorené pracovné prostriedky sa znásobila vznikom strojov. Pravda, svalová sila fyzicky pracujúceho manuálneho robotníka, jeho vrodená alebo získaná šikovnosť, zručnosť, jeho dôvtip sa využíva aj naďalej vo výrobe, ale výrobu určujú nepatrne v menej významných detailoch. V remese je nástroj alebo náradie len doplnkom človeka. Človek so svojimi prirodzenými činmi zostáva hlavným činiteľom. V stroji sa nástroj posunul na prvé miesto. V takejto konštelácii nepomáha človeku, ale naopak, človek sa stáva súčasťou a doplnkom stroja. V strojovej výrobe už jestvuje „objektívny skelet“. Sama výroba sa buduje podľa objektívneho princípu. Stroj tým, že pracuje sám, sa oslobodzuje od človeka, umožňuje mu poznať, že medzi technickým a prírodným je rozdiel, vyvoláva zdanie, že technika sa stáva nezávislou od človeka.

Tieto zmeny vo vývoji systému človek a technika sa odrazili i v chápaní techniky. Už sa nespomínajú subjektívne kvality človeka, ide výlučne len o pracovné prostriedky. Výsledky ľudskej činnosti v podobe technických diel a produktov sa považujú za podstatu techniky. Oddelili sa od svojho tvorca a dostali samostatný zmysel. Nazerá sa na ne ako na prehľadné množstvo jednotlivých procesov predmetno-nástrojového charakteru, ktoré prebiehajú tak, ako boli plánované podľa subjektívnych potrieb za predpokladu bezčasovej platnej zákonitosti v schéme subjekt—objekt. Technický postoj subjektov bol daný ľudskými potrebami. Obmedzoval ho právny poriadok, mravné normy a náboženské predpisy, poslanie ktorých sa chápalo bez dejinných súvislostí. Rovnako aj potreby sa považovali za dané skutočnosti, ktoré sa svojou zákonnou štruktúrou v priebehu ľudských dejín, plných zmien, považovali za všeobecne platné a nezmeniteľné.

Ak však technika v tomto klasickom zmysle sa predstavovala ako styk s predmetmi z účelových dôvodov v službách objektívnych potrieb, zároveň sa

tým vyslovuje mienka, že technika smeruje k tomu, aby sa stala neutrálnym prostriedkom a ovládateľným inštrumentom pre akékoľvek zábery v rukách človeka.

Technické dielo možno oddeliť od ľudského génia, ktorý ho vytvoril. Podstatu techniky však od človeka oddeliť nemožno. Technické produkty a diela nemajú samy o sebe zmysel, nijaké „substančné“ a podstatné jednoty. Ich zmysel a ich existencia sú predovšetkým vo vzťahu k človeku. K podstate ich bytia patrí vzťah k človeku a k jeho tvorivej aktivite.

Technika skúmaná v odtrhnutí od človeka, od spoločnosti vlastne už nie je ani technikou, ale len akýmsi prírodným predmetom, meniacim sa podľa zákonov prírody. Marx zdôrazňoval, že technika bez človeka, ktorý ju oduševňuje, zasahuje plameňom svojej práce, prevracia sa fakticky v hruď kov, mechanické spojenie materiálov, „... podlieha rušivému pôsobeniu prirodzenej výmeny látok“.⁷

Technika je ľudské dielo. Nie je daná prírodou, ani nepôsobí sama od seba ako príroda, ale ju vytvoril človek. Na skutočnosti nemení ani to, že technika začína byť silne autonómna. Ako dielo človeka začína sa postupne meniť vo svojbytný, samohybný a samoregulujúci systém so svojimi špecifickými zákonitosťami, vlastnou logikou vývoja. Postupne láme monopol človeka, pokiaľ ide o jeho zmysly, ba i niektoré logické úkony. Siahla na také výšiny, ktoré sa považovali za neotrasiteľné atribúty človeka. Jej štruktúra vcelku stráca svoju uzavretosť a prejavuje sa rastúcou mierou ako expanzívny systém, ktorý už nie je prehľadný, ale ktorý je navonok i dovnútra otvorený a pohyblivý. V otvorenom štruktúrnom systéme nie je v moci myslenia zabrániť vzniku „nezamýšľaného“ a „nevypočítateľného“. Človek v technike nenachádza len to, čo tam predtým zámerne zaviedol, vložil, ale aj čo tam zámerne nedal, o čom vôbec nepredpokladal, o čom nepremýšľal. Subjekt už neriadi techniku zvonku, ale sám ako objekt je zapojený do technického systému. Prirodzene, to neznamená, že jej ontologickým miestom začína byť technický systém. Do sveta sa dostáva až činnosťou človeka, aktivitou subjektu, ktorý pôsobí na objekt kvôli jeho cieľavedomému využívaniu a pretváraníu. Vystupuje ako dynamický prvok, ktorým človek ustavične aktivizuje svet i seba samého.

Technika je špecifický ľudský prejav. Je stará ako samo ľudstvo. Vznikla súčasne s ľudskou spoločnosťou a ako jeden z nevyhnutných prvkov praktickej činnosti mala dôležitú úlohu pri formovaní človeka. Naši predkovia sa vymanili z ríše zvierat a odlúčili sa od nej práve tým, že zhotovovali a používali pracovné nástroje. Tým sa začína vlastne technická činnosť človeka.

Technika je dimenziou tvorenia a rozvíjania človeka, spôsobom jeho seba-realizácie. Človek v nej stelesňuje svoje vlastné sily, vkladá do nej svoje vedomosti i zručnosť, objektivizuje, modeluje, imituje a zdokonaľuje rôzne formy svojej vlastnej činnosti. „Praktické vytváranie predmetného sveta“ — písal Marx — „prepracovanie neorganickéj prírody je samoutvrdením človeka ako

⁷ K. Marx — F. Engels; Sočinenija 23, 191.

vedomej rodovej bytosti“.⁸ Vytváraním novej techniky ľudia stále menia seba, sú nútení ustavične obohacovať svoje bytostné sily a predovšetkým vedomosti o procesoch, predmetoch a javoch vonkajšej prírody, ale tiež aj o vlastnej prírode, o svojich sociálnych možnostiach a potrebách.

Človek si vytvára techniku ako odpoveď na špecifické problémy bytia, prostredníctvom nej skúša a realizuje svoje vlastné možnosti. Technika je spojivom medzi všetkými historickými problémami ľudstva, ale je aj vyjadrením súčasných osobných a spoločenských otázok a spôsobom ich riešenia.

Je prvkom, ktorý pôsobí vždy vnútri zložitého systému spoločenských vzťahov. Vstupuje do najrozmanitejších interakcií s javmi vonkajšieho sveta i oblasťami spoločenského života. Jej poslanie treba hľadať vždy v samostatnom konkrétnom spoločenskom organizme, ktorý zaujíma k nej svoje stanovisko. Len v týchto širších sociálnych súvislostiach možno správne hodnotiť jej zmysel a význam. Nevidieť v nej to hlavné, vládca ľudského osudu, či poslednú lásku moderného človeka, ale jeden prvok spoločenského systému, ktorý je ním kontrolovaný na základe svojich ideálov a hodnotových meradiel.⁹

Technika človeka oslobodzuje, ale zároveň zbavuje slobody, zotročuje. Robí mu „spoločnosť“ a súčasne ho olupuje o živé kontakty s ľuďmi. Obmedzuje ho i podnecuje k novej aktivite. Vzbudzuje nové túžby, prináša novú slobodu rozhodovania a zároveň problémy, ktorým sa nemožno vyhnúť. Neprináša len hodnoty, ale je tiež nástrojom ničenia.¹⁰ Nie je však antitézou hodnôt. Technika spôsobuje zásadné zmeny, lebo nám dáva novú schopnosť robiť veci, ktoré sme nikdy robiť nemohli. Tým poskytuje možnosť novej voľby, a to nás núti znovu skúmať hodnoty, pretože hodnoty, ktoré nás viedli k predchádzajúcim voľbám, už nie sú samy.¹¹

Pod vplyvom techniky dochádza k zmenám v našom „systéme hodnôt“, preto musíme preskúmať našu hierarchiu hodnôt a nahradiť hodnoty, ktoré už nemajú platnosť, inými, adekvátnejšími. V tomto zmysle je technika vlastne výzvou pre človeka byť adekvátnym modernej civilizácii.

Technika ako vnútorne protirečivý jav má nielen pozitívne, ale aj negatívne účinky.¹² Treba to zvlášť zdôrazniť, pretože v marxistickej literatúre sa

⁸ K. Marx — F. Engels, *Iz rannych proizvedenij*, Moskva 1956, 566.

⁹ Podrobnejšie pozri J. Šindelář, *Technika a humanizmus v západonemeckém myšlení*, Praha 1967, 223.

¹⁰ Technika vytvára milióny doteraz nedocenených možností, ale zároveň robí tiež niečo, čo dosiaľ bolo možné, nemožným. Automobilom sa možno dostať až do tých najvzdialenejších miest Zeme, ale na druhej strane hodnoty starobylých trhov budú čoskoro iba bájkou. Sériová výroba zvyšuje produktivitu práce, ale zároveň pripravuje remeselníka o uplatnenie jeho zručnosti, o jeho hrdosť, ktorú vkladá do svojich výrobkov. Niektoré hodnoty sú skutočne zastarané, iné otrásené, podkopané. Ich obnovenie či znovuvytváranie považujem za nežiadúce a neúnosné. Smútenie za nimi nejaký čas je však prirodzené, ľudské.

¹¹ S rozširovaním alternatív, prirodzene, voľba a rozhodovanie sú obťažnejšie. Stúpa moment rizikovosti. Preto musí byť spôsob voľby a rozhodovania, okrem iného, založený na moderných metódach prognostiky, teórie hier a teórie rozhodovania a musí akceptovať jednotu racionálnej, psychologickkej a humanistickej stránky týchto činností. Veď predmetom voľby a rozhodovania je sám človek a jeho aktivita. (Podrobnejšie pozri M. Muranyi, *A szabadság technológiája*, Világosság, Budapest 1970, č. 10, 11, 12.)

prevažne s technikou spájajú len pozitívne možnosti, a takmer sa nesledujú negatívne efekty vývoja a použitia techniky. Negatívne dôsledky technického pokroku sa spájajú len s pôsobením charakteru sociálnych vzťahov, so sociálnou formou využívania možností techniky. Protirečivý vplyv techniky na človeka a spoločnosť sa uznáva len v kapitalizme a vysvetľuje sa len jeho charakterom. Stále pretrváva presvedčenie, že protirečivé dôsledky vývoja a použitia techniky v socializme nemajú miesta. Negatívne dôsledky sa spájajú len so subjektívnymi príčinami — s konštruktérskymi nedostatkami a chybami, so stratou pocitu sociálnej zodpovednosti jednotlivých pracovníkov pri využívaní techniky a pod.

Ak daný problém skúmame takto jednostranne, len z hľadiska jeho kladných efektov, potom sa dopúšťame nepochybne živelnosti vo vývoji technického pokroku. Tento problém je zároveň gnozeologickým a sociálnym problémom. Je konkrétnou formou všeobecnejšieho prejavu — vzťahu živelného a uvedomelého v činnosti ľudí na rôznych stupňoch vývoja spoločnosti. Pokrok spoločnosti je vyjadrením stále hlbšej jednoty technického a sociálneho pokroku. Je zahrnutý do cieľavedomej činnosti človeka a je nemysliteľný mimo nej tak, ako cieľavedomá činnosť človeka nemôže sa chápať mimo vývoja techniky.

Technika je faktorom, ktorý významne zasahuje naše bytie a vedomie a mení samy parametre našej existencie. Nadobúda stále väčší ontologický a sociologický význam. Neobyčajne ostro kladie problém ľudského osudu v spoločnosti a v kozme. Do tohto okruhu problémov patria otázky vzťahu človeka a prírody, jednotlivca a spoločnosti, ducha a hmoty, iracionálneho a racionálneho. Jednoducho technika — je problém ľudského bytia a ako taký je problémom filozofie človeka. Premýšľanie o nej je vlastne premýšľanie o ľuďoch, o tvárnosti ľudského života, o vnútorných väzbách spoločnosti, o formách spoločenského súžitia. Kde sa opúšťa povrch technického a preniká sa do hĺbky a pátra sa po jeho pôsobeniach, otvárajú sa vnútorné súvislosti spolu s otázkou ľudského života. Za vrtnými vežami, vysokými pecami a bágami, žiarivkami a betónovými múrami sa skrýva osud ľudstva. S technikou sme spojení v úspechu i neúspechu. Je to sila, ktorá je schopná uchovávať našu kultúru a posúvať ju dopredu.

V ani jednom prípade nejde o nejaké vonkajšie väzby. Ako určitá časť štrukturovanej ľudskej činnosti patrí technika medzi základné kategórie marxistickej filozofie. „Technika je vo vzájomných vzťahoch so všetkými rozhodujúcimi kategóriami marxistickej teórie o spoločnosti, ako sú »produktívne sily«, »výrobné vzťahy«, »spoločenská formácia« a iné. Technika je aj zložkou konkrétneho obsahu početných pojmov, ako spoločenské bytie, materiálne podmien-

¹² Prítom obe tendencie sa prejavujú zároveň a niet medzi nimi presnej súvislosti. V jednom vzťahu a vývoj a využitie techniky dáva pozitívny, v inom negatívny efekt. Inokedy zasa pozitívny výsledok prerastá v negatívny efekt v súvislosti od kvantitatívnej charakteristiky. Napr. vibrácia je užitočná pri veľkej intenzite a dĺžke pôsobenia, znižuje únavu, zvyšuje svalovú energiu, zrýchľuje výmenu látok. Škodlivá je pri vysokej intenzite a dĺžke, vyvoláva vážne zmeny v činnosti všetkých systémov organizmu.

ky, výrobné prostriedky a iné.¹³ Ignorovanie ich vnútornej spätosti škodí tak filozofii, ako aj technike. Preto by sa nemali odvracať od seba. Ich vzájomná aktivita by mala smerovať k tomu, aby sa filozofia rozpoznala v technike a technika ako naplnenie možností filozofie ocenila zasa zmysel filozofickej inšpirácie.

Pre filozofiu sa stáva technika významnou kategóriou najmä vo vzťahu k človeku, k rozvoju jeho tvorivých síl. V interakcii s človekom prestáva byť technika samoúčelom a stáva sa existenčným faktorom jeho rozvoja.¹⁴ Na úrovni systému človek—automat vytvára človeku reálne podmienky dôstojnejšej činnosti, odpovedajúcej jeho podstate a oslobodzuje ho od tej, ktorá sa stala brzdou v jeho vývoji. Čím rýchlejšie tento proces prebieha, tým lepšie, pretože človek sa oslobodzuje od rozličného druhu mechanických netvorivých funkcií, stále viac prechádza do oblasti ľudskej, tvorivej činnosti.

Technický pokrok, ktorý dosiahol úroveň úplnej automatizácie, ruší význam práce ako činnosti diktovanej „potrebou“ a vonkajšou účelnosťou, od základu mení charakter a obsah práce ako cielavedomej činnosti vytvárajúcej sa v priebehu dlhej predhistórie človeka. Charakteristickou zvláštnosťou práce sa stáva nepretržité zväčšovanie duševného obsahu, sama práca je nerozlučne spojená s duševnou tvorivou námahou všestranne vzdelaného človeka a nie určitým spôsobom „drezúrovanej sily prírody“. To znamená pre človeka začiatok jeho opravdivej histórie, kde oslobodený od nutnosti vykonávať rôznorodé netvorivé operácie nezískava abstraktnú, ale celkom reálnu možnosť zaoberať sa vlastnou ľudskou činnosťou, ktorá v sebe obsahuje celý súhrn materiálnych a duchovných predpokladov podmieňujúcich všestranný a harmonický rozvoj každého individua.

Oslobodenie človeka od nutnosti vykonávať mechanické, netvorivé operácie je objektívnou požiadavkou vyplývajúcou z logiky vývoja ľudských dejín, ako i jeho oslobodenia z pút sociálno-ekonomického otroctva. Zmena sféry materiálnej výroby na formu kybernetických závodov vybavených automatmi, je jeho praktickou realizáciou.

ТЕХНИКА КАК ФИЛОСОФСКАЯ ПРОБЛЕМА

Эмиль Дуда

Многие авторы в социалистических странах понятие „техника“ понимают упрощенно, абсолютизируя прежде всего его инструментальную сторону. При этом они игнорируют

¹³ K. Tessmann, *Moderná technika a marxistická filozofia*, v knihe *Filozofia techniky*, Bratislava 1968, 34.

¹⁴ Tým sa vytvára celý okruh problémov súvisiacich s technikou, ako napr. miesto a úloha techniky vo vývoji spoločnosti, vplyv technizácie na hospodárske a politické usporiadanie spoločnosti, vzťah medzi technikou a kultúrou, medzi technikou a vedou, jednotlivé stránky a procesy technickej tvorivosti ako bytostného prejavu ľudskej aktivity, vzťah technického myslenia a životného čítania, vplyv techniky na ľudskú aktivitu, spoločenské a ľudské súvislosti rozvoja techniky, vplyv techniky na životný štýl človeka a pod. Ide teda o komplex otázok ontologickej, gnozeologickej, metodologickej a humanisticko-antropologickej povahy.

антропологическую основу техники или не придадут ей слишком большого значения.

Такой метафизический и неисторический подход к технике принимает во внимание лишь результат человеческой деятельности, отделенный от ее производителя, абсолютизирует лишь определенную, в частности, индустриальную фазу развития системы „человек — техника“.

Последствия такого понимания техники отрицательно проявляются как в отношении к человеку, так и в отношении к природе.

Техника представляет собой человеческий продукт, она не дана природой, а также не действует сама по себе как природа, но ее создал человек. Она выступает в качестве динамического элемента, посредством которого человек постоянно активизирует мир и самого себя.

Смысл и значение техники правильно можно оценить лишь в более широких социальных связях. Она всегда действует внутри системы общественных отношений, становится одним из элементов общественного организма.

Техника как определенный элемент структурной человеческой деятельности относится к основным категориям марксистской философии. Для философии техника становится важной категорией в особенности по отношению к человеку, к развитию его творческих сил. Во взаимодействии с человеком техника перестает быть самоцелью и становится экзистенциальным фактором его развития.

TECHNOLOGY AS A PHILOSOPHICAL PROBLEM

Emil Duda

The notion „technology“ is understood by many authors from the socialist countries in a simplified way, first of all its instrumental aspect is taken absolutely. The anthropological basis of technology is being ignored or not too much importance is assigned to it.

Such a metaphysical and a-historical approach to technology takes into account only the result of human activity separated from its originator, it absolutizes only a certain concretely industrial phase of the development of the system „man — technology“.

The consequences of such a conception of technology is negatively reflected in the relation to man as well as in the relation to nature.

Technology is an achievement of man, it is not given by nature, neither does it operate by itself as nature does. It has been created by man. It presents itself as a dynamic element by means of which man constantly activates the world and himself.

Its sense and importance can be correctly evaluated only in broader social connections. It operates always within the system of social relations, it becomes one of the elements of social organism.

As a certain part of the structured human activity technology belongs to the basic categories of Marxist philosophy. Technology becomes thus an important category namely in relation to man, in relation to the development of his creative powers. In interaction with man technology ceases to be a purpose in itself and becomes a factor of existence in man's development.